

„A magyar nyelv egyik nyelvjárása...”

– Péntek János nyelvészprofesszor válaszol Tímár Karina kérdéseire –

– Kedves Professzor Úr! Nemrég jelent meg A moldvai magyar tájnyelv szótára című könyvének első kötete. Miért van szükség ilyen nyelvészeti munkára tudományos tekintetben és a moldvai magyarok identitása szempontjából?

– Megszokott szótártípus a nyelvjárások leírásában. Alaptípusa a magyarban Csűry Bálint *Szamosháti szótára*, elvben egy lokális (regionális) nyelvváltozat „teljes” szótára. Képletesen szólva teljes, mert teljes szótár nincs, de olyan, hogy nemcsak annak a tájnyelvnek a köznyelvével eltérő szavait tartalmazza, hanem az azzal egyezőket is. A moldvai mégis más, különleges, voltaképpen minden szava tájszó valamilyen szempontból: vagy hangzásában, vagy jelentésében, vagy teljesen egyedi voltában. És más, mert a moldvai magyar nagyon heterogén: jellegében, történeti rétegzettségében, mai táji tagolódásában, kétnyelvűségében stb. Sok minden keveredik a múltjában, és nagyon változatos a jelenében, újabb kori nyelvi folyamataiban. Mindennek megörökítése fontos szakmai szempontból. Jórészt beszélt nyelvi tényeket rögzít a szótár: szavakat, kifejezéseket, mondatokat, szövegeket, olyanokat, amelyeket egyszer lejegyeztek, ma vagy megvannak, vagy nincsenek. Anyaga alapján sokféle nyelvi és kulturális jelenség vizsgálható, a nyelvi változatosság és a változás folyamatai.

– Hogy mit jelent a moldvai magyarok identitása szempontjából? Nyelvi tényként ez kétségtelenül magyar nyelvi anyag, ha kell még ezt bizonygatni: ez egészében a magyar nyelviség bizonyítéka. A kétnyelvűséggel, nyelvcserével velejáró román elemekkel együtt. Látszólag sok a román nyelvi elem, korábbi számításaim szerint 15-16%, de ez nem sokkal több, mint pl. a bihari román nyelvjárás magyar elemeinek aránya. A magyar nyelviség része a moldvai magyarok identitásának: annyiban és addig magyarok, amíg jellemző rájuk ez a magyar nyelviség.

– Milyen előzményei voltak ennek a munkának?

– Regényt lehetne írni a szótár tudománytörténeti sorsáról, előzményeiről. Egyébként ez is bizonyítja a szótár fontosságát, már nagy elődeim számára is nagyon fontos volt (lett volna) egy ilyen szótár megszerkesztése, megírása. 110 évvel ezelőtt a finn Yrjö Wichmann volt az első, feleségével, Hermann Júliával gyűjtöttek Szabófalván és környékén. 1932-ben aztán ő úgy halt meg, hogy nem érte meg szótára megjelenését, azt 1936-ban Csűry Bálint adta ki német nyelven, egy másik finn nyelvészsel, Artturi Kannistoval. Ezt idézi a nyelvészet mindmáig *Csángó szótárként*. 1930–31-ben, még kolozsvári tanárként, Csűry Bálint Bogdánfalván gyűjtött (az egyik gyűjtésére Szabó T. Attila is elkísérte), ő ennek a (déli csángónak nevezett) anyagnak a szótárra szerkesztését tervezte, de 1941-ben, már debreceni professzorként, váratlanul elhunyt, anyaga pedig – amelynek

feldolgozását Szabó T. Attila vállalta volna – a háborús bombázások megsemmisült. Maga Szabó T. Attila a későbbi gyűjtésekből szintén tervezte a szótár megszerkesztését, de őt aztán lefoglalta saját monumentális történeti szótára. Márton Gyula, aki szótárrá szerkesztette a moldvai magyar tájnyelv román nyelvi anyagát, 1976-ban – közvetlenül halála előtt – szintén elkezdte a tanszéken meglévő archív anyag szótárrá szerkesztését. Néhány szócikket szerkesztett meg, mielőtt váratlanul, 60 évesen meghalt. Ebben a sorban én az ötödik vagyok a nagy elődök után. Azt is fontos azonban megjegyezni, hogy az 1979 és 2010 közt B. Lőrinczy Éva főszerkesztésében megjelent ötkötetes *Új magyar tájszótár* szintén jelentős anyagot tartalmaz Moldvából.

– Milyen forrásokból származik a tájszótár anyaga?

– Elődeimtől eltérően én nem végeztem terepkutatást Moldvában. A szótár törzsanyagát a később általam vezetett tanszék előző nemzedéke gyűjtötte a 20. század közepén (Szabó T. Attila és Márton Gyula vezetésével), az akkori gyűjtés célja *A moldvai csángó nyelvjárás atlaszának* megszerkesztése volt. Ennek kiadása is ránk maradt, 1991-ben jelentettük meg két kötetben Budapesten, a teljes gyűjtés archív anyaga pedig ott volt elrendezve a tanszéken. A teljes gyűjtés jóval több volt, mint a nyelvatlasz anyaga, mint a szűken vett nyelvföldrajzi anyag. Gyűjtés közben a tanszék akkori tagjai azon kívül is sok mindent lejegyeztek, Márton Gyula ezt aztán saját munkáihoz további gyűjtésekkel egészítette ki (nyomtatott forrásokból is). Az akkori nyelvészeti gyűjtésekkel párhuzamosan folyt Faragó József, dr. Kós Károly és Szentimrei Judit néprajzi gyűjtése, ez kötetben is megjelent. Mindezeket forrásként használtam fel, megfelelő hivatkozással. Ez jelentősen bővült aztán Halász Péter sorozatban megjelent munkáinak, fiatalabb tanszéki kollégáim (Tánczos Vilmos, Pozsony Ferenc, Gazda Klára) saját anyagukkal szintén gazdagították a források körét. A Wichmann-szótár anyaga is bekerült a szótárba. Tánczos Vilmos néprajzsként, Németh Boglárka pedig nyelvészsként lektora a szótárnak.

– Milyen koncepció szerint alakult ki a szócikkek szerkezete?

– A címszót követően a hangalaki változatok található megfelelő lokalizálással (annak jelzésével, hogy melyiket hol jegyezték le), majd a szó jelentései magyar, román és angol nyelven, a jelentést igazoló, arra utaló példamondatokkal. Ezt követően a címszóval összefüggő, a moldvaira annyira jellemző kicsinyítő vagy gyakorító származékok, aztán szó szerkezetek és kifejezések, valamint állandó szókapcsolatok (szólások, közmondások stb.) található. Mindezen részekbe fontos, a szóval kapcsolatos néprajzi információk is bekerültek. A szócikk végére a legfontosabb források kerültek a szakirodalomban

szokásos rövidítésekkel. Nagyon sok a belső utalás és az ún. utaló szócikk, hogy a szótár használója el tudja igazodni a sokféle változat között.

– A 2. kötet nyilván az *L–Zs-ig érő szavakat tartalmazza majd, de mi lesz a 3. kötetben?*

– A 3. kötet a szótár második része lesz: fogalomtár és szómutató, fordítottja az első résznek, mint ahogy a magyar–angol szótárnak is van angol–magyar párja. Az első részben – mint szokásos – a moldvai magyar tájnyelv szavai találhatóak betűrendbe szedve, az előbb jelzett származékaival, szerkezeteivel stb., és azzal, hogy melyik mit jelent, milyen jelentései vannak, a második részben az lesz megtalálható, hogy minek mi a neve a moldvai magyarban. Tehát a köznyelvi (közmagyar) szóval megnevezett fogalom moldvai megnevezései lesznek az egyes szócikkekben. Például:

FELESÉG feleség, édesasszony, hitves, népe, társ, menyecske, máma, fejezné, <gúnyosan> likas; mujer; <feleségül kér> megkéri; <feleségül kéret> elkéreti.

Kif. <feleségül kéri a lányt> lányt kér; <feleségül megvkihez> hejzajó; <feleséget hoz> elhozza, feleséget hoz/vesz, feleségül vesz; <lányt vesz feleségül> lejánt vesz.

Fr. <gazdag feleségre> Ne örvöngy e pénzhez: ke /= mert/marac a rutval /ti. a gazdag, csúnya feleséggel/ a házba.

Az itt félkövér kisbetűvel szedett szavak címszóként szerepelnek a szótár első részében (az I/1. és I/2. kötetben). Visszakeresve pontosan megtudhatók az egyes szavakra vonatkozó további információk is.

Ebben a 2. részben nyílik lehetőség néprajzi illusztrációk beiktatására is. Mivel pl. a szántásban közismert ekecsúsztatónak (ekelónak) sok neve van (ágas, ekekabala, ekekecske, ekevilla, kabala, kabalajka, kabila, kaliba, kecske, kénytelencsúszó, talabér; jápa, krákán), és ezek itt mind együtt lesznek, ide kerül a tárgyat ábrázoló rajz is (egyébként nagyon önkényes lett volna bármelyik szóhoz társítani az illusztrációt).

Ezt a megoldást egy ilyen szerkezetű, a nyelvészetben jelölésstaninak nevezett szempont érvényesítését éppen a moldvai magyar tájnyelvnek az előbbieken többször hivatkozott, többszörösen vegyes jellege tette szükségessé.

– *A székelység, az erdélyi és a magyarországi közvélemény, de még a moldvai magyarok egy része is hajlamos arra, hogy lebecsülje a moldvai magyar tájnyelvet, nem is beszélve a románokról. Az átlagos műveltségű magyar nem jól érti régiessége, sajátos kiejtése és román jövevényszavai miatt, a román értelmiség pedig tudatlanságában rosszindulatúan korcsitúrának, maddárnyelvnek csúfolja.*

– Igen, általánosnak mondható a moldvai magyarok és nyelvük megbélyegzettsége, stigmatizáltsága. Pontosabban: a két véglet közt látjuk, láttatjuk őket, a mítosz és megbélyegzettség közt. Pedig ez is egy természetes nyelvi másság. Maga a *csángó* név is gúnynévként született, én részben ezért nem is használom. A székelyek jórészt ma is így használják a nevet, így látják

a moldvai magyarokat, az ő tudatukban ütközik a székely büszkeség és a csángó lenézetttség. Pedig a moldvaiak jelentős részükben a hajdani székely menekültek utódai, nyelvük sok tekintetben a székely nyelvjárásnak egy régebbi változata. Nem *elcsángáltak*, ahogy közhasználatú nevüket, a *csángót* (tévesen) magyarázni szokták, nem csavargók voltak, hanem első csoportjukban őket is az ország külső határára, határvédelemre rendelték Belső-Erdélyből még a 13. században, a későbbiek pedig a Székelyföldről menekültek, és nem bűnözőkként menekültek, hanem, a berendezkedő birodalmi hatóság bosszúja elől, legnagyobb tömegben a 18. század második felében.

– *Miben látja Professzor Úr a moldvai magyarok tájnyelvének legfontosabb művelődéstörténeti értékeit?*

– Szinte minden szóról tanulmányt lehetne írni. Itt van például a *feleség, asszony, nő* sajátos régi (nem székely) neve: a *nép(e)*. A szófejtés eddig is feltételezte, hogy *nő* szavunk eredetében összefügg a *nép*-pel, a moldvaiban ez egészen világos, a *nép*-nek itt megvan a 'nő' jelentése is. A román eredetű szavaknak is gyakran megvan a maguk rejtélye, pl. a kukoricának általános a *puj* neve, pedig ilyen neve a románban nincs a kukoricának. Külön nyelvi sajátosságai és értékei vannak a szakrális, ritualizált szövegeknek, ezek jórészt Tánzos Vilmosnak köszönhetően kerültek be a szótárba. A szótár gyakran segíti a szövegek megfejtését. Pl. az *aranygyótár* az nem *arany gyótár*, mert olyan nincs, hanem *aranygyótár*, azaz: arany oltár, de hát ehhez ismerni kell az *arany* szó *aranygy* alakváltozatát stb.

– *Miként járulhat hozzá ez a tájszótár a moldvai magyarok tájnyelvének nagyobb megbecsüléséhez?*

– Szeretném, hogy így legyen, hogy ilyen szerepe is legyen. Hogy megtaláljuk a normalitást a mítosz és a megbélyegzés között. A moldvai magyar tájnyelv egy, a történelem által sok tekintetben megtört nyelvváltozat, egy töredezett nyelv, a magyar nyelv egyetlen külső nyelvszigete. Ezt tükrözi a szótár is, mert nem tükrözhet mást. Olyan, amilyen a beszélők sorsa volt.

Csoda, hogy még megvan, hogy legalább ennyi fennmaradt belőle. Akik még beszélnek, jól elboldogulnak vele, számukra teljes értékű. Nem kell senkinek szégyenkeznie miatta. Mint ahogy senkinek nem kellene sem félnie, sem szégyenkeznie saját nyelve, nyelvváltozata vagy identitása miatt. Ez az emberi méltóság alapja.

– *Mit tartana még fontosnak Professzor Úr, hogy elmondjon?*

– Másfél évtizede dolgozom a szótáron. Tanítványaim, munkatársaim segítettek a munkában, volt, amikor többen, volt, amikor kevesebben. Bízom benne, hogy én megérem a közeli teljes megjelenését, és elkerülöm a rossz óment, amit elődeim sorsa jelenthetne. Azt is fontosnak tartottam, hogy itthon, Erdélyben jelenhessen meg, könyvként is méltó formában. Ehhez megkaptam a támogatást, nem panaszkodhatom. Köszönet mindenkinek, akinek része van mindebben!